

Н.Б. Бурдо *

ПРЯСЕЛЬЦЯ ПІЗЬНОГО ТРИПІЛЛЯ — ТРОЯ(НІВ) ТА ТРОЯ

Керамічні прясельця кружала належать до категорії артефактів, що була значно поширеною на етапі Трипілья СІІ, проте досі залишається слабо вивченою. У роботі пропонується систематизація та класифікація цієї категорії знахідок пізнього етапу Трипілья, їх контекстний та функціональний аналіз, порівняльний аналіз трипільських прясел із прясельцями кружалами археологічних культур доби ранньої бронзи Балкано-Карпатського регіону.

К л ю ч о в і с л о в а: прясельця, прядіння, Трипілья, доба ранньої бронзи, поселення, могилиники.

Керамічні прясельця трипільської культури — слабо вивчена категорія артефактів. Вони залишаються поза увагою дослідників Трипілья і навіть не завжди потрапляють до загальних оглядів трипільських матеріалів, їм не присвячено жодної спеціальної праці. У статті розглянуто тільки спеціально виготовлені керамічні прясельця, оскільки використання як прясел дисків з отвором зі стінок посудин здається сумнівним. Найбільш ранні керамічні прясельця зафіксовано серед знахідок на трипільських поселеннях починаючи з етапу Трипілья ВІІ, наприклад, у Валяві (Овчинников 2015, с. 17, рис. 94) та Бодаках (Скакун та ін., 2005, рис. 49, 5). Утім, серед матеріалів середнього Трипілья етапів ВІІ—СІ прясельця представлені поодинокими екземплярами. Широке розповсюдження прясельця набувають на початку доби ранньої бронзи на пізньому етапі Трипілья СІІ, причому, характерні такі знахідки майже для всіх локально-хронологічних груп. Зауважимо, що для генетично пов'язаної з Трипільям усатівської культури доби ранньої бронзи прясельця не характерні, відомі лише поодинокі екземпляри, знайдені в Усатове—Великий Куяльник (Патокова 1979, с. 100), до поховального інвентаря усатівської культури вони не входили.

* БУРДО Наталя Борисівна — кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту археології НАН України на громадських засадах, nbburdo@gmail.com

© Н.Б. БУРДО, 2018

Контекстний аналіз виявлення прясельця

Поодинокі екземпляри прясел знайдено у касперівських шарах печери Вертеба (Сохацький 2003, рис. 7, 9—13), однак, більшість знахідок пов'язана з розкопками поселень різних локально-хронологічних груп Трипілья СІІ.

Перші знахідки трипільських прясел походять із розкопок В. Хвойки на Кирилівських висотах (рис. 2, 23—27). З того часу прясельця — майже обов'язкова категорія знахідок на пізньотрипільських поселеннях, незалежно від типу досліджених на них об'єктів. Чітко помітна закономірність зростання кількості прясел у залежності від розкопаної на пам'ятці площі. Найбільша колекція, яка складається з близько 200 прясел (рис. 2, 1—13) походить із поселення Троянів (Белановская, Шмаглий 1959), де вони знайдені переважно серед руїн спалених жител. Більше трьох десятків прясел (рис. 2, 14—18) походить із розкопок жител у Городську (Петров 1940, фото 1; Кричевський 1940, с. 416—419; фото 55—59). Прясельця знайдено у шарі Трипілья СІІ на поселенні Печера (рис. 2, 19—21). Серед решток спалених будівель у вигляді скупчень обпаленої глини прясельця знаходять разом із фрагментами кераміки, відтяжками ткацького верстату, виробами з каменю, кістки, рогу, кісток тварин. Прясельця поруч з іншими знахідками виявлено під час розкопок спаленого глинобитного житла на поселенні Сандраки. Тут на розкопі площею 120 м² було виявлено 60 прясел (Лагодовська 1956, с. 126—127, табл. І, 16—19). На поселенні Паволоч (Макаревич 1952, с. 100; табл. ІІ, 6—17) під час розкопок залишків одного житла та у розвідкових траншеях виявлено 76 прясел, зокрема з піктографічними зображеннями (рис. 3, 1—6). В аналогічному контексті знайдені прясельця (Курінний 1926, с. 71—74; Відейко 2004, с. 440) у Райках (рис. 3, 22).

У Жванці — Лиса Гора (Якубенко 2004, с. 165) та на поселеннях Середньої Наддніпрянщини прясельця знайдені у скупченні культурних решток (рис. 3, 1—4). Знахідки прясельця

Рис. 1. Трипільські прясельця і способи їх використання: 1 — типологія прясельць; 2 — способи прядіння

трапляються майже на кожному з досліджених поселень Середньої Наддніпряниці. В неопублікованому рукописі В. Хвойки зазначено, що під час розкопок на вул. Кирилівській у Києві 1894 р. прясельця, зокрема, й виготовлені з глини з домішкою подрібнених черепашок, знайдено разом із фрагментами кераміки, уламками кременю, виробами з каменю, кістками тварин у шарі, в якому виявлено шматки обпаленої до червоного кольору глини, зокрема з відбитками прутів та кілків, попіл, вуглики. Поодинокі екземпляри прясел, а також їх уламки знайдено В. Хвойкою під час розкопок заглиблень 15, 17, 18, 26 разом із фрагментами кераміки, роздавленими посудинами, виробами з кістки, рогу, каменю, кременю, кістками тварин та риб,

скупченнями обпаленої глини у супроводі попелу та вугликів (Хвойка 1901, с. 759—760). Два прясельця були знайдені В. Хвойкою також під час розкопок садиби Святославського у пункті 5. Тут було виявлено культурний шар, що містив багато шматків випаленої глини, фрагменти кераміки, кістки тварин, птахів, риб, черепашки, 54 вироби з кременю, 12 кістяних предметів. Такий самий був контекст знахідки одного прясельця в місці 6 (Хвойка 1901, с. 766—767).

У Бортничих два прясельця було знайдено у купі черепашок діаметрами 1,8 м та 1,6 м і завтовшки 0,5 м у супроводі фрагментів кераміки софіївської групи, уламків кісток тварин і птиць, луски риб і деревних вугликів (Амбургер, Білановська 1956, с. 117).

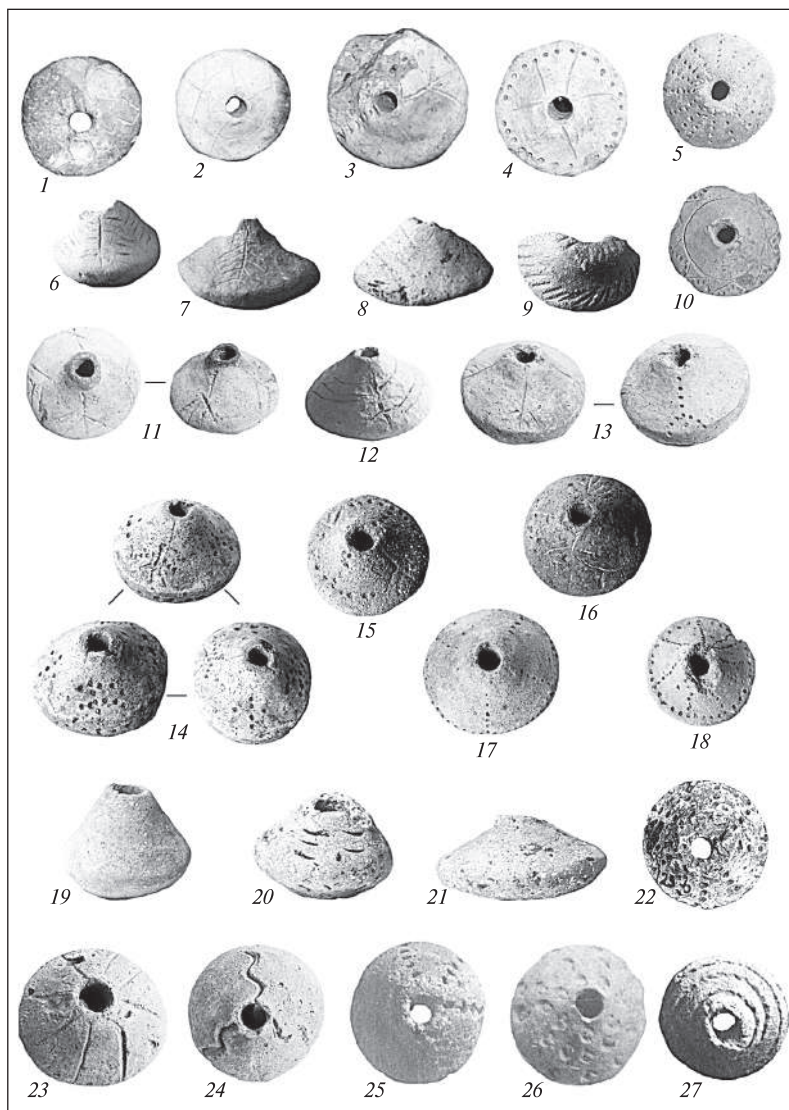

Рис. 2. Керамічні прясельця з поселень Трипілья СІ: 1–4 — Жванець-Лиса Гора; 5–13 — Троянів; 14–18 — Городськ; 19–21 — Печера; 22 — Райки; 23–27 — Кирилівські висоти

У Підгірцях 1 (уроч. Вінниця) у скупченні культурних решток із фрагментів кераміки, кісток тварин та риб, стулок черепашок було знайдено й прясельця.

На поселенні Сирець I одне ціле прясло та дві половинки (Захарук 1956, табл. I, 11, 13, 14) були знайдені у ямі з інтенсивним заповненням. Знахідки в ямах утворювали певні скупчення на різних глибинах. У заповненні ями виявлено фрагменти кераміки, кременеві вироби, уламки каменів, грузики від вертикального ткацького верстату, кістки тварин, риб'яча луска, окремі шматки обпаленої глини, мідна намистина та фрагмент антропоморфної статуетки. Це єдиний випадок комплексного знаходження керамічних предметів текстильного виробництва — відтяжок ткацького верстату та прясельця. У куті трикутної в плані ями вияв-

лено скупчення обпаленої глини у вигляді великих блоків, а також пляму жовтої необпаленої глини. На думку Ю.М. Захарука, необпалена глина могла бути залишками печі, комплекс з двох розташованих поруч ям може розглядатися як залишки землянки (Захарук 1956, с. 111–112). Утім, характер заповнення описаних ям дозволяє припускати, що вони мали культове призначення і були використані для захоронення решток жертвоприношень та залишків спаленого глинобитного будинку. Ями подібного типу характерні для поселень Трипілья (Бурдо, Видейко 2016, с. 175–192).

У Нових Безрадичах біконічне округле прясло пізньотрипільського типу було виявлене у культурному шарі з матеріалами коломиїщинської групи етапу Трипілья ВІІ (Шапошникова 1953, табл. II, 8).

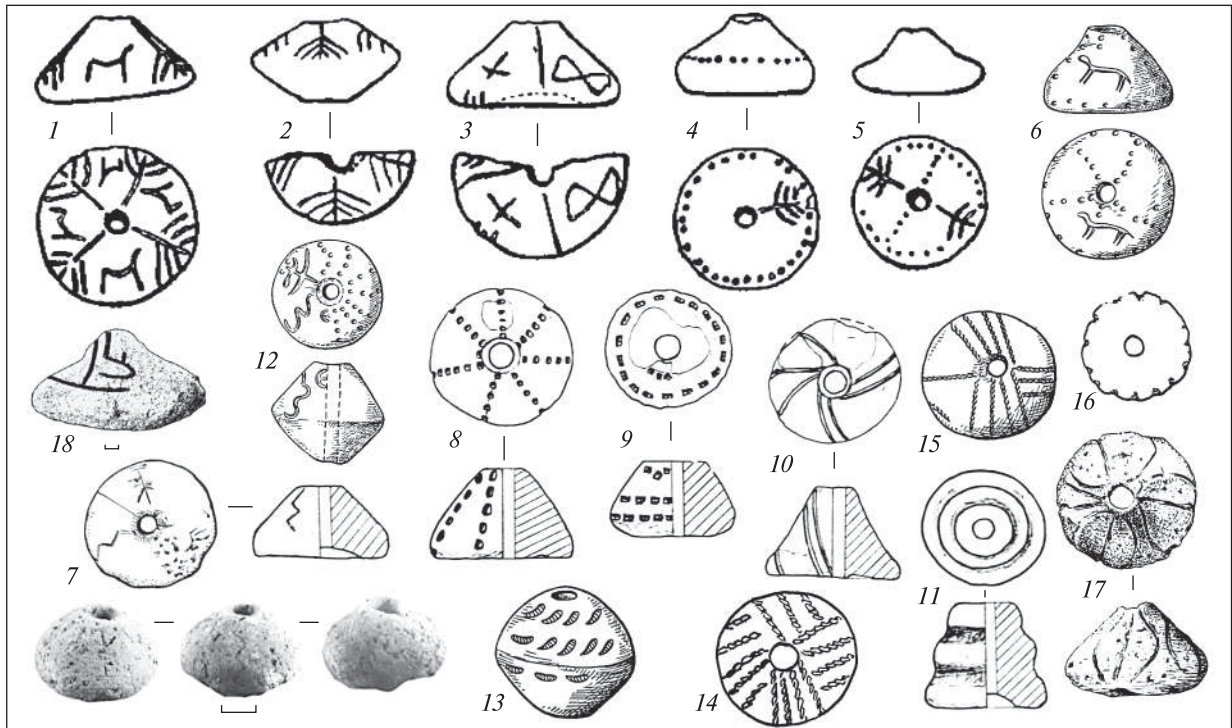

Рис. 3. Керамічні прясельця з поселень Трипілля СП: 1–5 — Паволоч; 6, 12 — Райки; 7–11 — Євмінка-Узвіз; 13–14 — Кирилівські висоти; 15 — Бортничі; 16 — Звинячин; 17 — Софіївський могильник; 18 — Середня Наддніпрянщина

У Євмінці-Узвіз (рис. 3, 8–10) під час розкопок М. Макаренка культурного шару та заглиблених об'єктів знайдено 14 прясел (Якубенко, Кириленко 2015, с. 461; рис. 12), з розкопок В.А. Круца – 3 (Круц 1977, рис. 42, 8–10).

Аналіз археологічного контексту знахідок прясел на поселеннях пізнього Трипілля Середньої Наддніпрянщини дозволяє встановити, що вони трапляються у скупченнях знахідок у культурному шарі та у ямах, які трактують як сміттєві або землянкові житла. Втім, описаний характер як скупчень у культурному шарі, так і заповнення ям дозволяє інтерпретувати їх як культові об'єкти, куди скидали рештки жертвоприношень — тобто, за визначенням Б.О. Рыбакова, для зольників доби бронзи «священні смітники» (Рыбаков 1981, с. 306), які були прототипами «культових звалищ, куди виносили все «священне сміття» на поселеннях античності (Русяева 2005, с. 174). Подібний контекст знахідок прясел свідчить про певне культове навантаження цих виробів.

Нечисленні знахідки прясел походять з поховань, які можуть бути пов'язані з різними локально-хронологічними групами Трипілля СП. Прясельця входили до поховальних дарів у Вихватинському ґрунтовому некрополі. Конічне прясельце без орнаментатії знайдено у похованні дівчинки (12 (5/52) 8–9 років біля

ліктьових суглобів. Решта інвентарю — п'ять посудин, три жіночі фігурки, 10 намистин, підвіска (Дергачев, Манзура 1991, с. 23; рис. 8, 8). Прясельце із заглибленим декором виявлено біля ніг у похованні дитини віком 6–7 років (32 (246/55) разом із п'ятьма кременевими відщепами та розписною амфоркою. В могилі було також ще чотири посудини (Дергачев, Манзура 1991, с. 28; рис. 14, 6). Орнаментоване прясельце входило до поховального інвентарю чоловічого поховання (7 (2/5)). Воно знайдене за спиною небіжчика поруч із п'ятьма посудинами, біля яких також знаходилися купка знарядь та заготовок, зокрема, чотири кременевих пластини, сокира-тесло з кременю, дві пластини з кістки, уламок просвердленого рогового знаряддя, два вістря з рогу оленя, два кістяні шила та проколка, фрагмент рогового виробу. Крім того, у посудинах виявлено 2 відщепи кременю, кременевий вкладень серпа, два ікла кабана та стулка мушлі з отвором (Дергачев, Манзура 1991, с. 22, рис. 5, 5–32).

Два конічних неорнаментованих прясельця походять із парного поховання в центрі кромлеху з кургану 8 біля с. Колодисте (Дергачев, Манзура 1991, с. 130–132, рис. 82, 7). Поховання вирізняється багатьма незвичайними рисами поховального обряду, у якому, зокрема, поєднані інгумація та кремація. Обидва прясельця

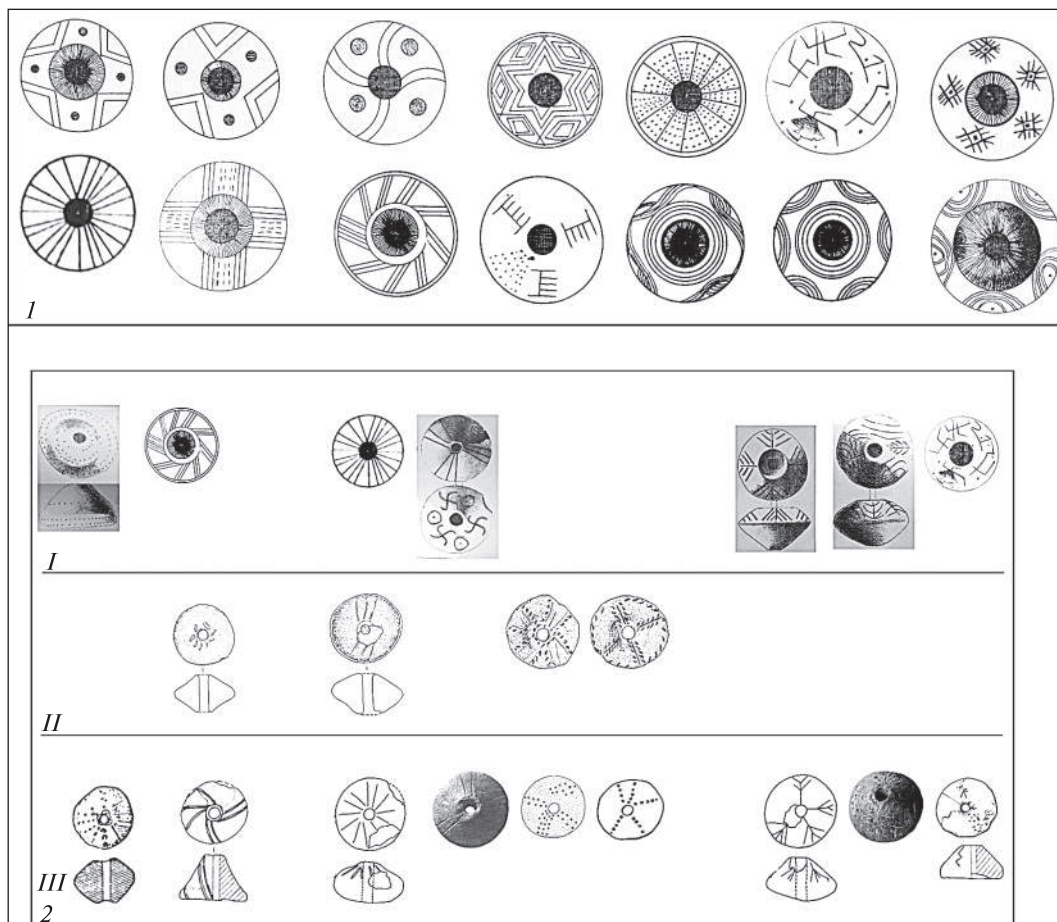

Рис. 4. Керамічні прясельця доби ранньої бронзи: I — Троя (за: Schlimann 1881); 2 — порівняльний аналіз декору прясел. I — Троя, II — Баден у басейні Тиси (за: Horváthova 2008), III — Трипілля СІ

виявлені у посудинах, заповнених перепаленими людськими кістками, при чому, горщик стояв біля ніг, а амфора — біля лівого ліктьового суглобу небіжчика, який лежав випростано на спині, головою на захід. Посуд цього поховання дозволяє датувати його етапом Трипілля СІ та віднести, імовірно, до городської локально-хронологічної групи. Втім, кремація знаходить аналогії в тілопальних некрополях софіївської локально-хронологічної групи.

Прясельця виявляють також і в некрополях софіївської групи Трипілля СІІ. У софіївському могильнику декілька прясел було зібрано на поверхні (Videiko 1995, fig. 68, h–k). Конічне прясельце із прокресленим декором було знайдено серед попелу від спалених кісток поховання 93 (Videiko 1995, с. 95), іншого інвентарю поруч не виявлено. До інвентарю поховання 94–95 входило два горщика, ножеподібна кременева пластина та орнаментоване дископодібне прясельце, що містились разом із перепаленими кістками у невеликому горщику (Videiko 1995, р. 95–96; fig. 63, 2).

Єдиним поховальним даром у похованні 59 некрополя Чернин, яке виглядало як скупчення кальцинованих кісток, було невеличке орнаментоване прясельце (Videiko 1995, р. 25, fig. 9, 3).

Використання пряселець як поховального інвентарю у різного типу некрополях Трипілля СІІ свідчить про надання їм певних культових функцій.

Формальний аналіз трипільських пряселець

Керамічні прясельця виготовлені з високоякісної щільної глиняної маси, частіше відповідної до формувальної маси посуду конкретних поселень. У прясельцях із поселення Печера помітна домішка товченої мушлі (рис. 2, 19–21). Випал виробів здебільшого гарний, рівномірний, частіше в окиснювальному середовищі. Розміри пряселець більш менш стандартні, коливаються в діапазоні від 3,0 см (маленькі) до 5,0 см (великі) у діаметрі, вагою, відповідно, від 23 г до 45 г.

Форма пряселець різноманітна, основні варіанти умовно можна звести до конічних, біконічних, напівсферичних виробів (рис. 1, 1). Формально виділені типи не утворюють будь-яких груп. Типологічно різні прясельця присутні у збірках з однієї пам'ятки. Отже, жодної закономірності по розповсюдженню пряселець певної форми не виявлено.

Значна частина трипільських пряселець позбавлена будь-якого декору (рис. 2, 19, 21). В одному випадку на прясельці з Середньої Наддніпряни зображення нанесене фарбою (рис. 3, 18). Найбільш характерні різні техніки заглибленого («ритого») декору, іноді з додатковим фарбуванням білою фарбою борозенок (рис. 2, 16). Візерунок нанесений тонкими продряпаними лініями (рис. 2, 1–2, 6–8, 11–12, 16, 22–24; 3, 1, 3–4, 10) або штампами різних типів. Серед штапованого декору найбільш вживаними були різноманітні наколи (рис. 2, 14, 17), круглі або овальні ямки (рис. 2, 22, 25, 26), відбитки прямокутного або квадратного у перетині штапу (рис. 3, 9), відтиски нігтя (рис. 2, 20). Доволі часто в декорі пряселець поєднані прокреслені лінії та наколи або ямки (рис. 2, 3, 15; 3, 4–5). Трапляються поодинокі прясельця зі шнуровим декором, зокрема з відбитками мотузки (рис. 2, 27; 3, 14–15) та перевитого шнуру — «гусениці» (рис. 3, 13). Деякі прясельця оздоблені пластично-рельєфним декором (рис. 3, 11, 16). Але, в якій би техніці не був виконаний декор, зображення та композиції візерунків було виконано за певними однаковими схемами.

Зображення на прясельцях можна розділити на дві групи: орнамент, для якого у відповідності з формою виробів типові радіальні схеми, та малюнки піктографічного характеру, які складаються з певних знаків, не підпорядкованих композиційному ритму (рис. 2, 3, 14; 3, 1, 3, 4–7, 18). До піктографічних зображень найчастіше входять символи «дерева/гілки» (рис. 3, 1, 4–5, 12), ямки або наколи, на двох прясельцях зображено зооморфні фігури у профіль (рис. 3, 1, 12). Трапляються й інші символи (рис. 3, 3). Символічний декор на трипільських прясельцях, а особливо піктографічні зображення, підкреслюють культову функцію цих виробів.

Функціональне призначення керамічних пряселець

Можна виділити декілька аспектів у вивченні керамічних пряселець. У археологічній літерату-

рі вони розглядаються майже виключно як знаряддя праці. Функціональне призначення прясел не викликає сумніву. Прясло не було тільки знаряддям, а використовувалося як конструктивна частина веретена. Воно насаджувалося на веретено для надання йому рівномірного обертання при прядінні ниток (рис. 1, 2a). За допомогою веретена отримували нитки (пряжу), що могли бути використані як для виготовлення текстилю — тканини на ткацькому верстаті, так і для виготовлення в'язаних та плетених виробів, зокрема й за допомогою гачка, шпиль або ручного плетіння (Бурдо 2014). Археологічними знахідками — відбитками текстилю на кераміці та обвугленими зразками пряжі — зафіксовано різноманітні способи отримання текстилю в Трипільлі ВП—СП. Й досі існують веретена з дерева, конструкція яких не потребує додаткового насаджування прясельця (рис. 1, 2c). Функціонально вони не відрізняються від веретен, які потребують керамічних (або з інших матеріалів) пряселець.

За етнографічними даними у Старому та Новому Світі встановлено декілька способів прядіння із застосуванням веретена з прясельцем (рис. 2, I—III). Вони певною мірою обумовлені властивостями сировини, але переважно успадкованими традиціями. На виробничі властивості прясел впливає лише їх вага, пов'язана з їх розмірами. Ані форма, ані, тим більш, оздоблення пряселець на виробничі функції не впливають.

Конструкція веретена не залежить ані від виду волокон рослинного (льон, коноплі, бавовна тощо) або тваринного (вовна) походження, ані від способів прядіння. Втім, вважається, що довжина веретена і, відповідно, розмір (вага) прясельця залежать від властивостей волокон та товщини нитки, яку бажано отримати. Процес скручування з волокна (кужелі) нитки (рис. 1, 2d), тобто прядіння здійснюється обертанням веретена за годинниковою стрілкою (Z-прядіння), або у протилежному напрямку (S-прядіння).

Для трипільської культури відомі залишки пряжі виготовлені з волокон рослинного походження — стебел кендірю, рамі або коноплі. Тонка нитка пряжі з Поливанового Яру виготовлена досить простою технікою крутіння: нитка прядена з двох пучків рослинних волокон, скручених у напрямку гвинта (за годинниковою стрілкою — Z-прядіння), на 1,0 см припадає 14 витків (Пассек 1951, с. 54–57). Напрямо обертання веретена у той або інший бік не впливає на кінцевий результат отримання нит-

ки, тому у конкретних випадках залежить переважно від традиції. Однак, в архаїчних культурах існує уявлення про те, що обертання веретена проти годинникової стрілки, тобто у протилежному напрямку, в якому у природі в'ються рослини, свідчить про зв'язок із потойбічним, «перегорнутим» світом, та виступає як магічна дія.

Відсутність масових знахідок керамічних прясець до етапу Трипілля СІ зовсім не означає, що трипільці не займалися прядінням, бо це дуже давнє ремесло, традиції якого сягають кам'яної доби. До того ж, на поселеннях етапів Трипілля фіналу VI—СІ виявлені фрагменти посудин, які при формуванні ставилися на в'язаний або тканий текстиль, про що свідчать відповідні відбитки на денцях (Косаківський 2004, с. 93—95; Бурдо 2004, с. 515). Можна припускати, що до пізнього етапу Трипілля для отримання ниток використовувалися переважно веретена без керамічних прясець.

Етнокультурний та сакральний аспекти трипільських прясець

Не викликає сумніву та обставина, що декор прясел виступав як певний культурний (етнокультурний) ідентифікатор для різних груп населення, спорідненого традиціями у сакральній сфері. Велика кількість знахідок прясець на трипільських пам'ятках не може бути пояснена виключно їх технологічними функціями. Контекст їх знаходження, а також символічний декор, особливо із знаками піктографічного характеру, свідчить на користь того, що прясельця використовували у сакральній практиці.

Сакралізація процесу прядіння характерна для різних архаїчних та традиційних суспільств. Особливо яскраво це проявилось у міфології еллінів та римлян в образі міфічних сестер-пращ, пов'язаних із людськими долями, відомих під іменами Мойри та Парки. Знахідки трипільських прясець свідчать про те, що прообрази цих міфічних істот сягають своєї давнини землеробських цивілізацій доби енеоліту—ранньої бронзи.

Порівняльний аналіз трипільських прясець

Подібні за морфологічними та стилістичними ознаками прясельця характерні для культур доби ранньої бронзи Центральної та Південно-Східної Європи, зокрема відомі у генетично спорідненій з Трипіллям-Кукутень культурі Городишта-Ербічень, у культурах Малиця,

люблінсько-волинській, Баден (Horváthová 2008, fig. 9, 10—13), кулястих амфор тощо. Особливо цікавими є численні знахідки прясець у різних горизонтах доби ранньої бронзи Трої, зокрема ті, що походять із розкопок Г. Шлімана (Schlimann 1881).

Форма прясел всюди різноманітна, очевидно, що вона ніде не стандартизована, бо не впливала на функціональні властивості цих виробів.

Декор прясець у кожній із згаданих культур має унікальні риси, хоча візерунок підпорядкований загальним спільним композиціям. Це підкреслює надання прясельцям не лише технологічної виробничої функції, а й сакрального змісту.

Порівняльний аналіз прясець різних культур доби ранньої бронзи дозволяє стверджувати, що за такими параметрами, як численність знахідок, техніка та схеми декору найбільша близькість спостерігається між прясельцями Трипілля СІ та горизонтами доби ранньої бронзи Трої (рис. 4). Утім, прясельця з Трої відрізняються від трипільських цілою низкою особливостей декору.

Прясельця Трої доволі часто мають дві орнаментальні зони, що не характерно для виробів Трипілля СІ. Застосовувалася фарба для декору. Набір знаків на прясельцях з Трої дуже різноманітний, характерний виключно для прясець Трої. Але привертає увагу те, що деякі орнаментальні схеми та елементи композицій знаходять аналогії, як не дивно, у декорі трипільської кераміки етапів VI—VII—СІ, що особливо помітно при порівнянні декору прясець зі схемою орнаментальних композицій розписної кераміки Трипілля-Кукутень у кругових розгортках (наприклад: Ткачук 2005, с. 13, 11; 20, 40; 43, 10; 51, 2; 70, 15; 112, 38, 37; 362, 17; 296, 28). Вважаємо, що це явище не може бути лише випадковим збігом, а має знайти пояснення у ще не вивчених процесах етнокультурних контактів та передачі сакральних традицій.

Поширення керамічних прясець можна було б пов'язувати з феноменом «баденізації», яка у другій половині IV тис. до н. е. охопила майже всі локально-хронологічні групи Трипілля СІ. Однак, у культурі Баден знахідки прясець поки що представлені не так широко, як у Трипіллі СІ, хоча їх декор у загальному плані схожий на радіальні схеми, типові для прясець доби ранньої бронзи (рис. 4, II). Здається, що витоки традиції масового використання прясець, зокрема в ритуалах, у некрополях та поселеннях Трипілля СІ слід шукати в інших джерелах.

Таким чином, детальний аналіз трипільських прясельць дає можливість поставити низку запитань, відповідь на які можливо отримати лише завдяки комплексному системному аналізу всіх категорій артефактів. Паралелі трипільським прясельцям у Трої вимагають пояснення. Навряд чи їх можна вважати наслідком «конвергентного розвитку». Вплив Бадену на формування більшості локально-хронологічних груп Трипілья СІ («баденізація») не викликає сумніву у сучасних дослідників. Проте, стосовно прясельць спостерігаємо певний парадокс, трипільські та троянські (з Трої) прясельця демонструють певну подібність у деяких елементах, а баденські — значно меншою мірою (рис. 4).

Загалом же можна говорити про дивовижні шляхи просування сакральних традицій та культурно-історичних контактів давнього населення.

- Амбургер Н.П., Білановська Т.Д. Пізньотрипільське поселення біля с. Бортничі. *Археологічні пам'ятки УРСР*. 1956, т. 6, с. 115—117.
- Белановская Т.Д., Шмаглий Н.М. Позднетрипольское поселение у с. Троянова Житомирской области. *Краткие сообщения Института археологии АН УССР*. 1959, вып. 8, с. 125—128.
- Бурдо Н.Б. Текстиль. *Енциклопедія трипільської цивілізації* (ред. М.Ю. Відейко). Київ, 2004, т. II, с. 515.
- Бурдо Н.Б., Відейко М.Ю. «Погребенные дома» и ритуал сожжения поселений Кукутень-Триполья. *Культурные взаимодействия. Динамика и смысл. Сборник статей в честь 60-летия И.В. Манзуры*. Кишинев, 2016, с. 175—192.
- Відейко М.Ю. Райки. *Енциклопедія трипільської цивілізації* (ред. М.Ю. Відейко). Київ, 2004, т. II, с. 44—441.
- Дергачев В.А., Манзура И.В. Погребальные комплексы позднего Триполья. Кишинев, 1991.
- Захарук Ю.М. Поселення софійського типу в околицях Києва. *Археологічні пам'ятки УРСР*. 1956, т. 6, с. 111—114.
- Косаківський В.О. Відбитки текстилю. *Енциклопедія трипільської цивілізації* (ред. М.Ю. Відейко). Київ, 2004, т. II, с. 93—95.
- Круц В.А. Позднетрипольские племена Среднего Поднепровья. Київ, 1977.
- Лагодовська О.Ф. Пізньотрипільське поселення у с. Сандраки. *Археологічні пам'ятки УРСР*. 1956, т. 6, с. 118—129.
- Макаревич М.Л. Трипільське поселення біля с. Паволочі. *Археологічні пам'ятки УРСР*. 1952, т. 4, с. 96—103.

Н.Б. Бурдо

Кандидат исторических наук, старший научный сотрудник Института археологии НАН Украины на общественных началах, nbburdo@gmail.com

ПРЯСЛИЦА ПОЗДНЕГО ТРИПОЛЬЯ — ТРОЯ(НОВ) И ТРОЯ

Трипольские керамические пряслица — плохо изученная категория артефактов. Этот вид изделий широко распространен и характерен для поздней стадии Триполья (С II). На поселении Троянов было обнаружено более 200 пряслиц. Десятки этих предметов были получены во время раскопок таких поселений, как Паволоч, Городск и др.

Большинство находок пряслиц происходит из руин сожженных жилищ. На многих поселениях позднего Триполья изделия найдены в культовых ямах. Находки этих предметов также хорошо известны в культурном слое

- Овчинников Е.В. Трипільська культура Канівського Подніпров'я. Київ, 2015.
- Пассек Т.С. Трипольское поселение Поливанов Яр. *Краткие сообщения Института истории материальной культуры АН СССР*. Москва; Ленинград, 1951, вып. 37, с. 54—57.
- Пассек Т.С. Раннеземледельческие (трипольские) племена Поднепровья. *Материалы и исследования по археологии СССР*. Москва. 1961, вып. 84.
- Патокова Э.Я. Усатовское поселение и могильники. Киев, 1979.
- Рыбаков Б.А. Язычество древних славян. Москва, 1981.
- Русяева А.С. Религия понтийских эллинов. Киев, 2005.
- Скаун Н.Н., Цвек Е.В., Круц В.А., Матеева Б.И., Корвин-Пиотровский А.Г., Самзун А., Яковлева Л.М. Археологические исследования трипольского поселения Бодаки в 2005. Киев; Санкт-Петербург, 2005.
- Сохацький М.П. Археологічні розкопки в печері Вертеба біля села Більче-Золоте в 1996—1998 роках. *Археологія Тернопільщини. Збірка наукових праць* (ред. Д. Козак, О. Ситник). Тернопіль, 2003, с. 45—59.
- Ткачук Т.М. Знакові системи трипільсько-кукутеньської культурно-історичної спільності (мальований посуд). Вінниця, 2005, ч. I.
- Хвойка В. Каменный век Среднего Приднепровья. *Труды XI Археологического съезда в Киеве в 1899 году*. Москва, 1901, т. 1, с. 730—812.
- Шапошникова О.Г. Пам'ятки неоліту та трипільської культури в районі Києва. *Археологія*. 1953, вип. VIII, с. 138—147.
- Якубенко О.О. Жванець-Лиса Гора. *Енциклопедія трипільської цивілізації* (ред. М.Ю. Відейко). Київ, т. II, с. 164—165.
- Якубенко О.О., Кириленко О. Керамічний комплекс пізньотрипільського поселення Євмінка I на Чернігівщині (із зібрання Національного музею історії України). *Культурний комплекс Кукутень-Трипілья та його сусіди. Збірка наукових праць пам'яті Володимира Круца* (ред. О. Дяченко, Ф. Менотті, С. Рижов, К. Бунятян, С. Кадров). Львів, 2015, с. 441—462.
- Schlimann H. Ilios. Stadt und Land der Trojaner. Leipzig, 1881.
- Horváthová E. About the Development of the Baden Culture in the Region of the Northern Tisza River in Slovakia. *Baden Complex and the Outside World* (eds. M. Furholt, M. Szmyt, A. Zastawny). *Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa*, no. 4. Bonn, 2008, pp. 111-130.
- Videiko M.Yu. Archaeological characteristics of the Sofievkatype cemeteries. *Baltic-Pontic Studies*. Poznan, 1995, vol. 3, pp. 15-134.
- Videiko M.Yu. Baden Culture Influences to the East of the Carpathian Mountains. *The Baden complex and the outside world* (eds. M. Furholt, M. Szmyt, A. Zastawny). *Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa*. Bonn, 2008, no. 4, p. 289—297.

Надійшла 02.10.2018

Касперовци пещеры Вертебы, признанной святилищем. Кроме того, пряслица были частью погребального инвентаря в некрополе Выхватинцы. В Колодистом они были обнаружены в могилах, размещенных под курганом, в горшках, заполненных кальцинированными человеческими костями. В другом случае пряслице было помещено в пепел в некрополях Софиевской группы.

Формальный анализ пряслиц показывает разнообразие типов, которые не образуют никаких групп. Форма, размеры и вес не влияли на их технологические свойства. Значительное число пряслиц украшено углубленным декором, а некоторые орнаментальные узоры являются общими для всех локально-хронологических групп Триполья СII.

Внешний вид пряслиц, контекст их находки и символическое украшение позволяют рассматривать их как религиозные объекты. Их декор технологически не связан с производством. Традиция использования пряслиц в Триполье СII возникает наряду с феноменом «баденизации» этой культуры в начале раннего бронзового века. Общие черты элементов Триполья СII и находки из слоев раннего бронзового века Трои вынуждают искать ответы на вопрос о распространении сакральных традиций в Старом Свете.

К л ю ч е в ы е с л о в а: пряслица, прядение, Триполье, ранний бронзовый век, поселение, могильники.

Natalia B. Burdo

Ph.D., Senior Research Fellow on a voluntary basis in the Institute of Archaeology, the National Academy of Sciences of Ukraine, nbburdo@gmail.com

SPINDLE WHORLS OF LATE TRYPILLIA – TROY(ANIV) AND TROY

Trypillian ceramic spindle whorls are a poorly understood category of artifacts. They do not even always fall into the general reviews of Trypillian materials. This type of items is widespread and is typical for the late stage of Trypillia (CII). More than 200 spindle whorls were found in the Troianiv settlement. Dozens of these items were obtained during the excavation of such settlements, as Pavoloch, Horodsk and others.

Contextual analysis of the spindle whorls finds shows that most of them originated from the ruins of burnt dwellings. In many late Trypillian settlements, they are found in pits, which can be interpreted as religious objects. Finds of these items are also well known in the Kasperivtsi cultural layer of the Verteba cave, recognized as a sanctuary. In addition, spindle whorls were part of the funeral gifts in the Vykhyvatynsi necropolis. In Kolodyste they were discovered in graves placed under the barrow. Here they were located in pots, full of calcinated human bones. In other case a spindle whorl was placed in ashes at the necropolises of Sofiivka group.

Formal analysis of spindle whorls shows the diversity of their types, which do not form any groups. The shape, measurements and weight did not affect their technological properties. A significant amount of them is decorated with a deepened decor, and certain ornamental patterns are common to all the locally-chronological groups of Trypillia C II.

The exterior view of spindle whorls, the context of their finding and the symbolic decoration makes it possible to consider them as religious objects. Their decoration isn't connected technologically with their manufacturing. The tradition of spindle whorls usage in Trypillia C II arises along with the phenomenon of “badenization” of this culture at the beginning of the Early Bronze Age (EBA). The common features of Trypillia C II items and finds from the Troy's EBA layers allows seeking answers to the question of the spread of sacral traditions in the Old World.

К е y w o r d s: spindle whorls, spinning, Trypillia, Early Bronze Age, settlement, necropolises.

References

- Amburher N.P., Bilanovska T.D. Piznotrypilske poselennia bilia s. Bortnychi. *Arkheolohichni pamiatky URSR*. 1956, vol. 6, pp. 115-117.
- Belanovskaia T.D., Shmaglii N.M. Pozdnetripolskoe poselenie u s. Troianova Zhitomirskoi oblasti. *Kratkie soobshcheniia Instituta arkheologii AN USSR*. 1959, no. 8, pp. 125-128.
- Burdo N.B. Tekstyl. Entsyklopediia trypilskoi tsyvilizatsii (ed. M.Yu. Videiko). Kyiv, 2004, vol. 2, p. 515.
- Burdo N.B., Videiko M.Yu. “Pogrebennye doma” i ritual sozhzheniia poselenii Kukuten-Tripolia. *Kulturnye vzaimodeistviia. Dinamika i smysl. Sbornik statei v chest 60-letii I.V. Manzury*. Kishinev, 2016, pp. 175-192.
- Dergachev V.A., Manzura I.V. Pogrebalnye komplekсы pozdnego Tripolia. Kishinev, 1991.
- Horváthova E. About the Development of the Baden Culture in the Region of the Northern Tisza River in Slovakia. *Baden Complex and the Outside World* (eds. M. Furholt, M. Szmyt, A. Zastawny). *Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa*, no. 4. Bonn, 2008, pp. 111-130.
- Khvoika V. Kamennyi vek Srednego Pridneprov'ia. Trudy XI Arkheologicheskogo sezda v Kieve v 1899 godu. Moskva, 1901, vol. 1, pp. 730-812.
- Kosakivskiy V.O. Vidbytky tekstyliu. Entsyklopediia trypilskoi tsyvilizatsii (ed. M.Yu. Videiko). Kyiv, 2004, vol. 2, pp. 93-95.
- Krut V.A. Pozdnetripolskie plemena Srednego Podneprov'ia. Kyiv, 1977.
- Lahodovska O.F. Piznotrypilske poselennia u s. Sandraky. *Arkheolohichni pamiatky URSR*. 1956, vol. 6, pp. 118-129.
- Makarevych M.L. Trypilske poselennia bilia s. Pavolochi. *Arkheolohichni pamiatky URSR*. 1952, vol. 4, pp. 96-103.
- Ovchynnykov E.V. Trypilska kultura Kanivskoho Podniprovia. Kyiv, 2015.

- Passek T.S. Tripolskoe poselenie Polivanov Iar. *Kratkie soobshcheniia Instituta istorii materialnoi kul'tury AN SSSR*. Moskva; Leningrad, 1951, no. 37, pp. 54-57.
- Passek T.S. Rannezemledelcheskie (tripolskie) plemena Podnestrovia. *Materialy i issledovaniia po arkheologii SSSR*. Moskva. 1961, no. 84.
- Patokova E.Ia. Usatovskoe poselenie i mogilniki. Kyiv, 1979.
- Rybakov B.A. Iazychestvo drevnikh slavian. Moskva, 1981.
- Rusiaeva A.S. Religiiia pontiiskikh ellinov. Kyiv, 2005.
- Schlimann H. Ilios. Stadt ubd Land der Trojaner. Leipzig, 1881.
- Shaposhnykova O.H. Pamiatky neolitu ta trypilskoi kul'tury v raioni Kyieva. *Arkheolohiia*. 1953, no. 8, pp. 138-147.
- Skakun N.N., Tcvek E.V., Krutc V.A., Mateeva B.I., Korvin-Piotrovskii A.G., Samzun A., Iakovleva L.M. Arkheologicheskie issledovaniia tripolskogo poseleniia Bodaki v 2005. Kyiv; Sankt-Peterburg, 2005.
- Sokhatskyi M.P. Arkheolohichni rozkopky v pecheri Verteba bilia sela Bilche-Zolote v 1996-1998 rokakh. *Arkheolohiia Ternopilshchyny. Zbirka naukovykh prats* (eds. D. Kozak, O. Sytnyk). Ternopil, 2003, pp. 45-59.
- Tkachuk T.M. Znakovi systemy trypilsko-kukutenskoj kul'turno-istorychnoi spilnosti (malovanyi posud). Vinnytsia, 2005, ch. 1.
- Videiko M.Yu. Raiky. Entsyklopediia trypilskoi tsyvilizatsii (ed. M.Yu. Videiko). Kyiv, 2004, vol. 2, pp. 44-441.
- Yakubenko O.O. Zhvanets-Lysa Hora. Entsyklopediia trypilskoi tsyvilizatsii (ed. M.Yu. Videiko). Kyiv, vol. 2, pp. 164-165.
- Yakubenko O.O., Kyrylenko O. Keramichni kompleks piznotrypilskoho poselennia Yevminka 1 na Chernihivshchyni (iz zibrannia Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy). *Kulturnyi kompleks Kukuten-Trypilla ta yoho susidy. Zbirka naukovykh prats pamiati Volodymyra Krutsa* (eds. O. Diachenko, F. Menotti, S. Ryzhov, K. Buniatian, S. Kadrov). Lviv, 2015, pp. 441-462.
- Videiko M.Yu. Archaeological characteristics of the Sofievka-type cemeteries. *Baltic-Pontic Studies*. Poznan, 1995, vol. 3, pp. 15-134.
- Videiko M.Yu. Baden Culture Influences to the East of the Carpathian Mountains. *The Baden complex and the outside world* (eds. M. Furholt, M. Szymt, A. Zastawny). *Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa*. Bonn, 2008, no. 4, pp. 289-297.
- Zakharuk Yu.M. Poselennia sofiiskoho typu v okolytsiakh Kyieva. *Arkheolohichni pamiatky URSR*. 1956, vol. 6, pp. 111-114.